

O‘ZBEK MILLIY QADRIYATLARINI O‘RGATISHNING TARIXIY-DAVIY MODELI VA UNI OLIY TA‘LIM JARAYONIGA TATBIQ ETISH METODIKASI

Abdullayev Zafarbek G‘aybullyevich

Namangan davlat pedagogika instituti Pedagogika fakulteti dekani

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23663547>

Annotatsiya. Mazkur maqolada oliy ta‘lim muassasalarida talabalarga o‘zbek milliy qadriyatlarining tarixiy shakllanishi, rivojlanishi va zamonaviy mazmunini o‘rgatishning tarixiy-davriy modeli hamda uni ta‘lim jarayoniga tatbiq etish metodikasi yoritilgan. Milliy qadriyatlarni faqat tayyor ma‘lumotlarni o‘zlashtirish asosida emas, balki tarixiy manbalarni tahlil qilish, voqea-hodisalar o‘rtasidagi uzviylikni aniqlash, qiyoslash, dalillash va mustaqil xulosa chiqarish asosida o‘rgatish taklif etiladi. Maqolada “Tarixiy vaqt chizig‘i”, “Qadriyatlar xaritasi”, “Tarixiy manba laboratoriyasi”, “Tarixiy dalil–xulosa”, “Muammoli tarixiy vaziyat”, “Aqliy tarixiy xarita” kabi innovatsion metodlardan foydalanish imkoniyatlari ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: milliy qadriyat, tarixiy yondashuv, tarixiy-davriy model, oliy ta‘lim, tarixiy manba, innovatsion metod, tarixiy tafakkur, milliy o‘zlik, talaba, metodika.

ИСТОРИКО-ДИДАКТИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ ПРЕПОДАВАНИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ УЗБЕКИСТАНА И МЕТОДИКА ЕЕ ПРИМЕНЕНИЯ В ПРОЦЕССЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. В данной статье освещена историко-периодическая модель обучения студентов в высших учебных заведениях историческому формированию, развитию и современному содержанию узбекских национальных ценностей, а также методика ее применения в образовательном процессе. Предлагается обучение национальным ценностям не только на основе усвоения готовой информации, но и на основе анализа исторических источников, установления преемственности между событиями, сравнения, аргументации и самостоятельного вывода. “Статьей” “” “” “” “” раскрывает возможности использования инновационных методов, таких как “исторические хроники”, “таблица значений”, “исторический источник лаборатория”, “историческое доказательство–резюме”, “проблемная историческая ситуация”, “психическое историческая карта”.

Ключевые слова: национальная ценность, исторический подход, историко-периодическая модель, высшее образование, исторический ресурс, инновационный метод, историческое мышление, национальная идентичность, студент, методология.

HISTORICAL-DIVINE MODEL OF TEACHING NATIONAL VALUES OF UZBEKISTAN AND METHODOLOGY OF ITS APPLICATION TO THE HIGHER EDUCATION PROCESS

Abstract. This article presents a historical-periodic model for teaching students the historical formation, development, and modern content of Uzbek national values in higher education institutions, as well as a methodology for applying it to the educational process. It is proposed to teach national values not only based on the assimilation of ready-made

information, but also based on the analysis of historical sources, the identification of the continuity between events, comparison, proof, and independent conclusions. The article reveals the possibilities of using innovative methods such as "Historical Timeline", "Value Map", "Historical Source Laboratory", "Historical Evidence-Conclusion", "Problem Historical Situation", "Mental Historical Map".

Key words: national value, historical approach, historical-period model, higher education, historical source, innovative method, historical thinking, national identity, student, methodology.

Bugungi globallashuv sharoitida yoshlarning milliy o‘zlikni anglashi, tarixiy xotira va madaniy merosga munosabatini shakllantirish oliy ta‘limning muhim vazifalaridan biridir. Milliy qadriyatlarni yosh avlodga yetkazishda ularni faqat ma‘naviy-axloqiy tushunchalar sifatida taqdim etish yetarli emas. Talaba qadriyatning qachon, qanday ijtimoiy sharoitda shakllanganini, uning tarixiy taraqqiyot jarayonida qanday o‘zgarishlarga uchraganini va bugungi jamiyat hayotidagi ahamiyatini anglay olishi zarur.

Shu nuqtayi nazardan, milliy qadriyatlarni o‘rgatishda tarixiy yondashuv alohida metodik ahamiyat kasb etadi. Tarixiy yondashuv qadriyatni tayyor tushuncha sifatida emas, balki muayyan tarixiy sharoit, ijtimoiy ehtiyoj, madaniy tajriba va avlodlar davomiyligi mahsuli sifatida o‘rganish imkonini beradi.

Mazkur yondashuvning muhim jihati shundaki, talaba tarixiy voqeani yodlab qoluvchi emas, balki qadriyatlarning tarixiy mazmunini tahlil qiluvchi, manbalarni qiyoslovchi va xulosa chiqaruvchi faol subyektga aylanadi.

Tadqiqotning metodik g‘oyasi milliy qadriyatlarni “tarixiy davr – qadriyat mazmuni – tarixiy manba – talaba faoliyati – zamonaviy talqin” ketma-ketligida o‘rgatishga asoslandi.

Milliy qadriyatlarning tarixiy taraqqiyotini o‘rganishda davriylik muhim metodik vosita hisoblanadi. Chunki qadriyatlarning mazmuni turli tarixiy davrlarda o‘ziga xos shaklda namoyon bo‘lgan.

Taklif etilayotgan model quyidagi tarkibiy qismlardan iborat:

Ijtimoiy ehtiyoj - tarixiy davr - qadriyat mazmuni - tarixiy manba - innovatsion metod - talaba faoliyati - tahlil va baholash - zamonaviy xulosa.

1-jadval.

O‘zbek milliy qadriyatlarini o‘rgatishning tarixiy-davriy modeli

	Asosiy qadriyat yo‘nalishi	O‘rganiladigan	
	jamoaviylik, tabiatga munosabat, mehnat, urf-odat		
Islom va ilk o‘rta asrlar	ilm, ma‘rifat, axloq,	ilmiy-falsafiy va diniy-ma‘rifiy manbalar	
	ilm-fan, bunyodkorlik,		

	davlat boshqaruvi, adolat		
	mahalla, oila, urf- odat, hunarmandchilik		
	ma‘rifat, milliy o‘zlik, ozodlik, taraqqiyot		
	milliy madaniyatning saqlanishi va o‘zgarishi		
	milliy tiklanish, tarixiy xotira, vatanparvarlik		

Ushbu modelning asosiy afzalligi shundaki, talaba milliy qadriyatlarni alohida-alohida faktlar sifatida emas, balki tarixiy davomiylik va o‘zgarishlar tizimi sifatida o‘zlashtiradi.

Tarixiy-davriy modelni amaliyotga joriy etishda an‘anaviy bayon metodining o‘zi yetarli emas. Talabaning izlanishi, tarixiy dalil bilan ishlashi va mustaqil xulosa chiqarishini ta‘minlaydigan innovatsion metodlardan foydalanish maqsadga muvofiq.

1. “Tarixiy vaqt chizig‘i” metodi. Mazkur metod orqali talabalar milliy qadriyatlarning tarixiy rivojlanishini vaqt ketma-ketligida joylashtiradilar.

Masalan: qadimgi davr - O‘rta asrlar - Temuriylar davri - Xonliklar davri - Jadidchilik - Sovet davri - Mustaqillik davri.

Har bir davr uchun talabalar:

- ❖ asosiy qadriyatni aniqlaydi;
- ❖ tarixiy manbani tanlaydi;
- ❖ qadriyatning mazmunini izohlaydi;
- ❖ uning keyingi davrga ta‘sirini ko‘rsatadi.

Natijada tarixiy tafakkur va sabab-oqibat aloqalarini aniqlash ko‘nikmasi rivojlanadi.

2. “Qadriyatlar xaritasi” metodi. Talabalarga markazda “O‘zbek milliy qadriyatlari” tushunchasi beriladi. Undan quyidagi yo‘nalishlar ajratiladi:

ilm-ma‘rifat – oila – mahalla – mehmondo‘stlik – kattaga hurmat – kichikka izzat – mehnatsevarlik – adolat – vatanparvarlik – tabiatga munosabat.

Talabalar har bir qadriyatning tarixiy ildizlarini aniqlab, tegishli davr va manbalar bilan bog‘laydilar.

Bu metod qadriyatlarning bir-biri bilan bog‘liqligini ko‘rishga yordam beradi.

3. “Tarixiy manba laboratoriyasi” metodi. Mazkur metodda talabalarga tarixiy hujjat, ilmiy asar, adabiy manba, xotira yoki boshqa tarixiy dalil beriladi.

Talaba quyidagi savollarga javob beradi:

1. Manba qaysi davrga tegishli?
2. Unda qaysi qadriyat ifodalangan?

3. Muallif qadriyatga qanday munosabat bildirgan?
4. Manbaning tarixiy ahamiyati nimada?
5. Ushbu qadriyat bugungi kunda qanday namoyon bo‘lmoqda?

Bu usul talabani tayyor xulosani qabul qilishdan ko‘ra, dalil asosida xulosa chiqarishga yo‘naltiradi.

Oliy ta‘lim jarayoniga tatbiq etish bosqichlari. Tarixiy-davriy modelni ta‘lim jarayoniga joriy etish uch bosqichda amalga oshirilishi mumkin.

1-bosqich – tarixiy yo‘naltirish. O‘qituvchi mavzuning tarixiy chegaralarini belgilaydi, asosiy davrlar va qadriyat yo‘nalishlarini taqdim etadi.

Asosiy metodlar: vaqt chizig‘i, aqliy xarita, savol-javob.

2-bosqich – manbaviy-tahliliy faoliyat. Talabalar tarixiy manbalar bilan mustaqil yoki guruhda ishlaydilar. Qadriyatlarning tarixiy mazmuni aniqlanadi.

Asosiy metodlar: tarixiy manba laboratoriyasi, keys, tarixiy dalil–xulosa, muammoli vaziyat.

3-bosqich - zamonaviy talqin. Talabalar o‘rganilgan qadriyatlarning bugungi jamiyatdagi ahamiyatini aniqlaydilar.

Asosiy metodlar: munozara, loyiha, taqdimot, refleksiya.

Natijada o‘quv jarayoni quyidagi ko‘rinishga ega bo‘ladi:

Tarixiy ma‘lumot - tarixiy manba - tahlil - qiyoslash - baholash - zamonaviy talqin - shaxsiy xulosa.

Amaliy mashg‘ulot namunasi.

Mavzu: Jadidchilik harakatida milliy qadriyatlarning ifodalanishi.

Muammoli topshiriq: “Jadidlarning ma‘rifatparvarlik faoliyatini faqat ta‘lim-tarbiya harakati sifatida baholash mumkinmi yoki unda milliy qadriyatlarni tiklash va rivojlantirish g‘oyasi ham mavjudmi?”

Talabalar 3 guruhga ajratiladi:

1-guruh – “Manbashunoslar”. Jadidlarning tarixiy manbalarini tahlil qiladi.

2-guruh – “Tahlilchilar”. Manbalarda aks etgan milliy qadriyatlarni aniqlaydi.

3-guruh – “Zamonaviy talqin”. Aniqlangan qadriyatlarning bugungi ta‘limdagi ahamiyatini izohlaydi.

Modelda talaba o‘quv materialining passiv qabul qiluvchisi emas, balki tarixiy manbani o‘rganuvchi, dalillarni qiyoslovchi, qadriyatning tarixiy mazmunini aniqlovchi va zamonaviy ahamiyatini izohlovchi faol subyekt sifatida namoyon bo‘ladi.

Shuningdek, innovatsion metodlardan foydalanish tarixiy materialni o‘zlashtirishni faol jarayonga aylantiradi. Ayniqsa, “Tarixiy manba laboratoriyasi”, “Tarixiy dalil–xulosa” va “Muammoli tarixiy vaziyat” metodlari talabalarining tarixiy fikrlashini rivojlantirish uchun samarali vosita bo‘la oladi.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, o‘zbek milliy qadriyatlarini oliy ta‘limda o‘rgatishda tarixiy-davriy yondashuv talabalarda milliy qadriyatlarning kelib chiqishi, shakllanishi, rivojlanishi va zamonaviy mazmuni haqida yaxlit ilmiy tasavvur hosil qilish imkonini beradi. Shu asosda tarix ta‘limining mazmuni faqat tarixiy bilimlarni berish bilan cheklanmay, talabaning milliy qadriyatlarni anglash, tahlil qilish, baholash va zamonaviy hayot bilan bog‘lash kompetensiyasini shakllantirishga yo‘naltiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021.
2. Karimov I.A. Yuksak ma‘naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma‘naviyat, 2008.
3. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: O‘qituvchi, 1992.
4. Fitrat A. Oila yoki oila boshqarish tartiblari. – Toshkent: Ma‘naviyat, 2000.
5. Behbudiy M. Tanlangan asarlar. – Toshkent: Ma‘naviyat, 1997.
6. UNESCO. Education 2030: Incheon Declaration and Framework for Action. – Paris: UNESCO, 2016.